

הרב אוריאל בנר

איסור בניה בתשעת הימים

מדת חסידות או איסור

למדנו ביבמות דף מג ע"א: "תנן: שבת שחל תשעה באב בתוכה - אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותר, מפני כבוד השבת; ותניא: קודם הזמן הזה, העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן, מלבנות ולנטוע", ושם בע"ב: "תניא מראש חדש ועד התענית - העם ממעטין מעסקיהן מלישא ומליתן, מלבנות ולנטוע, ומליארס ומלישא; שבת שחל תשעה באב בתוכה - אסור לספר ולכבס (ואסור ליארס); וי"א: כל החדש אסור". לגבי הברייתא בע"א ישנו דיון בגמרא מהו 'קודם', האם בשבוע שחל בו, או מר"ח, אבל כשרואים את הברייתא בע"ב מתבהר העניין^א.

ההשוואה בין הלשון בה אמור איסור התספורת והכיבוס, לבין הלשון בה מוזכר ענין מיעוט העסקים, בניה וכו', אומרת דרשני, שכן האחרונות אינן מופיעות כאיסור אלא כתיאור מעשי העם. עמד על כך הבית יוסף בסימן תקנ"א וכתב: "ואפשר לומר עוד שהעולם סוברים שאין למעט בעסק כלל ואפילו הם צרכי חופה וההיא החולץ מדת חסידות היא או במקום שנהגו ולפיכך השמיטה הרי"ף והרא"ש והרמב"ם". וכע"ז בערוך השולחן תקנ"א, ב: "ואפשר לומר מדשנינו העם ממעטין מעסקיהן ולא שנינו אסור לישא וליתן... ש"מ דזהו לאו מדינא אלא שנהגו כן מעצמן והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג לא נהוג ולפ"ז נחא מה שבזמנינו אינם יודעים מאיסור זה כלל ונושאים ונותנים ובונים ונוטעים וכבר תמהו הגדולים בזה ולדברינו א"ש". אולם, היש"ש [יבמות פ"ד סל"ד] תמה: "דמניין לנו להקל, ולפרש כך, ודוחק לומר דלישנא דהעם ממעטין כו' משמע הכי, מדלא אמר ממעטין, ועוד, מ"מ קשה, נהי דקאמר שכך נהגו העם, א"כ משמע שכל ישראל נהגו כך, ומנהג אבותינו תורה היא, בפרט מאחר שלא מצינו איפכא, שלא נהגו כך מימים הראשונים"^ב. גם הקרבן נתנאל (תענית פרק ה, י) העיר על דברי

(א). עמד על כך הים של שלמה סימן ל"ד: "לדמסקי' בהאי סוגיא (מ"ג ע"א) תני', קודם לזמן הזה, העם ממעטין בעסקיהם, מלישא וליתן, מלבנות ולנטוע, ומארסין, אבל לא כונסין, ומוקי בתחילת הסוגיא, דהאי קודם דקודם דקאמר, ר"ל קודם שבת שחל ט' באב בתוכה, דהיינו מר"ח, כדאמרינן (תענית כ"ו ע"ב) משנכנס אב ממעטין בשמחה, ונראה, אף דמסקנא לא צריך להני אוקימתא דקודם דקודם, מ"מ לישנא דקודם לזמן הזה משמע קודם דקודם, כדאוקי רבא, מדלא אמר קודם התענית, ועוד, בסוגיא (מ"ג ע"ב) מביא ברייתא אחרת, דתניא, מר"ח עד התענית העם ממעטין מעסקיהם, מלישא וליתן, מלבנות ולנטוע, מליארס, ומלישא, (אלא) [אלמא] דמר"ח קאמר".

(ב). ואת השמטת שלושת עמודי ההוראה פירש אחרת: "על כן אני אומר, שלא היו צריכין להביא, מאחר שכבר אמרו במשנה פ"ק דתענית (י"ב ע"ב) כל הני דמעטינן וכו', ואיתא בסוף תענית (כ"ו ע"ב) משנכנס אב ממעטין בשמחה, ואח"כ אמר, שבת שחל ט' באב להיות בתוכה, אסור לספר ולכבס כו', א"כ בודאי קי"ל דהאי ממעטין בשמחה התם, ככל הני ממעטין דפ"ק, לענין תענית גשמים... א"כ מאחר דשמעינן דסמך התוספתא במאי דאמר (תענית כ"ו ע"ב) משנכנס אב ממעטין בשמחה, דכ"ל כל הני דפ"ק האמורים לענין גשמים, א"כ כמו ששם לא אסרו אלא בבנין של שמחה, הכי נמי לענין ט' באב, דט' באב בהנך כללי כ"ל". וכ"כ הלח"מ לחם משנה הלכות תעניות פרק ג הלכה ח: "ושמא י"ל דרבינו ז"ל מפרש דמשא ומתן דאוסר כאן ברייתא זו הוי של שמחה דומיא דבנין ונטיעה של שמחה כסברא דדחו שם התוס' ז"ל בפרק החולץ. וכיון שכן כיון שכתב ממעטין בשמחה לא הוצרך להזכיר כל אלו כיון דהם ענייני שמחה ודאי דנכנס בכלל מ"ש ממעטין בשמחה". מתוך הדברים עולה נקודה משמעותית בכל הסוגיה, השוואה בין דיני תענית על הגשמים, המובאים בפרק הראשון של מסכת תענית, לאיסור הבניה בתשעת הימים. השוואה זו תלויה אותנו לאורך הדברים כולם.

הב"י: "...היכי ס"ד למימר דבמקום שנהגו קאי א"כ איך יליף מיניה ק"ו מהך מו"מ בפ' החולץ דף מ"ג". כוונתו לדברי הגמרא בע"א, הלומדת ק"ו לענין אירוסין באבל מבריייתא זו, וברור שאין ללמוד ק"ו לענין האסור והמותר מדבר שאינו אסור. ושמה ניתן לפרש את לשון הגמרא כך- שלא רק שהדבר אסור, אלא שהעם אכן נוהגים זאת ומקפידים על כך, ולא מחפשים דרכים להפטר מחיוב זה, וצ"ע.

כל בנין נאסר

פשטות הברייתא היא שכל בניה נאסרה [ומסתבר שגדר בניה כאן אינו כבהלכות שבת, שהבונה כלשהו חייב, שכן מן הסתם כאן לא נאסר המעשה מצד עצמו אלא מצד משמעותו כדבר הקשור לשמחה שאינו מתאים לזמן אבלות, וממילא נראה לצמצם את האיסור לבניה ממש, ועדיין צ"ב בגדר הדבר]. כך כתב הטור בסימן תקנ"א: "וי"א כיון דגמרא דידן אוסר בניין סתם כל בניין קאמר כדרך שאסרו כל משא ומתן כמו שאבל אסור בכל כדי שיהו נראין כמתאבלין על ירושלים". וכוונת המילים "כמו שאבל אסור בכל" נראית, שאבל אסור במלאכה, אך בתשעת הימים לא שייך לאסור כל מלאכה, ולכן אסרו פעולות מסוימות משמעותיות, או פחות הכרחיות, וכשאסרו, אסרו לגמרי.

הב"ח רוצה לפרש גם את דעת שלושת עמודי ההוראה באופן זה, בצורה הפוכה לחלוטין מהאפשרות שהעלה בדעתם הב"י, וז"ל: "סברא זו לא מצאתיה בפוסקים בפירוש אבל מדעת הרי"ף (ה ב) והרמב"ם (תעניות פ"ג ה"ח) והרא"ש (פ"א סי' כא) יראה דסבירא להו הכי שהרי לא כתבו ההיא דירושלמי לענין תשעה באב אלא לענין תענית ציבור ובדיני תשעה באב כתבו (רי"ף ט ב, רמב"ם פ"ה ה"ו, רא"ש פ"ד סי' לב) סתם משנכנס אב ממעטין בשמחה שהוא כולל כל דבר המשמח כגון משא ומתן ובנין ונטיעה והדומה להם אלא שאוסרין כל בנין כדרך שאסרו כל משא ומתן דאם לא כן היה להם לפרש עלה דמתניתין דמשנכנס אב ממעטין בשמחה מאי דקתני עלה בירושלמי הדא דתימא וכו' כדי לבאר דלאו בכל ענין אסור וכמו שפירשו בירושלמי". כלומר, שתיקתם של מספר ראשונים מלפרש את דין ההימנעות מבניה באב, לעומת התייחסותם לתעניות הגשמים הביאה לפירושים שונים ורחוקים זה מזה עד מאוד. בזמן שבית יוסף העלה אפשרות שהאיסור כלל לא קיים לדעתם, הב"ח סבור שהאיסור קיים באופן מוחלט ביותר, כדעת ה"א בטור.

הנה בלקט יושר (הלכות בין המצרים ותשעה באב סעיף ב') כתב: "היה מתיר לכסות גג של מקווה בין ר"ח אב ובין ט' באב משום דהוא צרכי רבים". מדוע היה אסור לבנות זאת אילולי צרכי רבים? אפשר היה לומר שזה בגדר הרווחה, שנאסרה לדעת הר"ן וכדלקמן, אבל יותר נראה מש"כ המהדיר במהדורת מכון שלמה אומן, ידידי הרב עמיחי כנרתי (בסוף הערה 18): "יתכן שנהגו אצלם לאסור כל בנין כשיטה המובאת בטור". וכפירוש הפשוט שאוסר בכל בניה.

עם זאת, יש לציין שביד אפרים על השו"ע פירש אחרת את שיטת ה"א: "ובאמת נראה לי דהיש אומרים שכתבו דתלמודא דידן משמע לאסור בכל בנין סבירא להו דהירושלמי לא פליג אתלמודא דידן, רק בכל בנין שהוא כדי להרויח, של שמחה קרו לה, כמו שכתב ב"י [עמוד רכא

ד"ה והרמב"ם] בשם הר"ן [תענית ה, ב דבור ראשון], ע"ש". ומה תהיה הנפ"מ בין שתי השיטות? "וצריך לומר דסבירא לה לדיעה הראשונה כיון דדוקא של שמחה אסור, אם יש הפסד אף על פי שהיא של שמחה מותר, שהרי אין עושה בשביל שמחה כי אם בשביל הפסד, מה שאין כן להיש אומרים דאוסרים אף אם אין עשייתו לשם שמחה ממילא אין להתיר אפילו אם עושה בשביל הפסד, כיון שאין סכנה בדבר".

שיטות הר"ן והרא"ש

שיטה אחרת, העולה מתוך דברי הירושלמי, סבורה שאין לאסור אלא בבנין של שמחה. כך למדנו בירושלמי תענית פ"ד ה"ו: "משנכנס אב ממעטין בשמחה... אמר ריב"ל הדא דאת אמר בבניין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו, אמר שמואל בכותלא דגניי". ראשית צריך להבין היכן מוזכר בנין במשנה? ופרש קרבן העדה: "הדא דאת אמר. אמתני' דפ"ק קאי דתנן ממעטין בבנין ובשמחה וקאמר לא אמרן אלא בבנין של בית שמחה". שנית, יש להבין מה פרוש אבל אם היה כותלו גוהה. אם מדובר בבנין שאינו של שמחה, פשיטא שמותר, אלא ע"כ מדובר בבנין של שמחה שנטה ליפול [וראה לקמן]. שלישית, יש להבין מה כוונת שמואל באומרו "כותלא דגנא ביה", האם הוא חלוק על ההבנה שמדובר בבנין של שמחה שנטה ליפול? בקרבן העדה פירש: "כותל ביתו שהוא ישן בו אבל כותל של בנין שמחה אף אם נטת ליפול אסור לבנותו". ויש לשאול האם זו גם דעת ריב"ל או ששמואל חולק עליו. לכאורה, אם נאמר ששמואל מסביר וגם ריב"ל מודה, יעלה מכאן שהאיסור לבנות בנין של שמחה הוא כה חזק עד כדי כך שהוא אינו מותר אף בכותל גוהה, ורק כאשר מדובר בכותל ביתו שבו הוא ישן, מותר. מאידך יש אפשרות להבין שלדעת שמואל כל בנין אסור, אף שאינו של שמחה, והתירו רק כשכותל ביתו גוהה. ואילו ריב"ל אוסר רק בבנין של שמחה ומתיר כשהוא גוהה ליפול.

והנה נחלקו ראשונים בדבר. הר"ן (על הרי"ף מסכת תענית דף ה ע"ב) כתב: "ומדאמר בירושלמי הדא דתימא בנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו משמע לי דכי אמרינן אי זהו בנין של שמחה זהו הבונה בית חתנות לבנו דלאו דוקא אלא הוא הדין לכל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרוחה בעלמא", ואילו הרא"ש (תענית פרק א סכ"א) כתב: "ירושלמי (הלכה ח) הדא דתימא בבנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו פי' כותלו של בית חתנות". מדברי הרא"ש נראה שהוא נקט כריב"ל, אולם הר"ן פרש לכאורה באופן התואם לדברי שמואל, שכל בנין שאינו נצרך הוא בגדר האיסור, ומפליא שלא התייחסו כלל לדעת שמואל. בשלמא הרא"ש, אפ"ל שפסק כריב"ל, אבל הר"ן אומר לכאורה את העולה מדברי שמואל, ומדוע לא הזכירו?

ביאור לכך נלמד ממש"כ הגאון רבי משה יצחק אביגדור, אב"ד קובנה ומח"ס פרדס רימונים (אורייתא יד, תשנ"א, סג-ט): "נראה דהרא"ש והר"ן פליגי בפרוש הירושלמי... דהר"ן ס"ל דמ"ש בירושלמי שמואל אמר... לא בא לאיפלוגי על ריב"ל רק פירושא קמפרש, דמה דמתיר ריב"ל זהו בכותל דגני ביה... אבל בית חתנות אסור אפילו בגוהה". ומה טעם האיסור בבית חתנות אפילו בגוהה? מסביר הרב אביגדור, הגמרא במו"ק ז' ע"א אומרת בענין בנין בחוה"מ שאם היה

כותלו גוהה סותרו ובונהו, והסבירו שם שאם נאמר לו שלא יבנה 'אינו סותרו ובא לידי סכנה'. דבר זה שייך רק בכותל בית או חצר, אבל בבית חתנות שאינו נצרך כעת שאין נושאים נשים, גם אם לא נתיר לו לבנות, לא ימנע מלהרוס. מדוע? שכן אינו זקוק לו מיידית, ויבנהו כשירד גשם ויהיה מותר בנישואין. "וע"כ ס"ל להר"ן דלא התירו כאן לבנות בכותל גוהה כי אם בכותל ביתו דאם לא נתיר לו לבנות מימנע ולא סתר ואיכא למיחש לסכנה^ג, משא"כ בכותל חתנות". אלא שלפי זה קשה, שהרי בבבלי מוזכר רק בית חתנות ומשמע שאין בעיה בבנין אחר, לכן הוצרך הר"ן לפרש שבית חתנות הוא לאו דווקא וה"ה בשאר בנינים שאינם נצרכים לו.

ומהי דעת הרא"ש? "אולם להרא"ש לא מסתבר ליה לומר דמ"ש בש"ס בית חתנות הוא לאו דווקא, דכיון שאמרו איזהו בנין של שמחה זהו הבונה בית חתנות, משמע דווקא קאמר... וע"כ פירש הרא"ש דמ"ש ריב"ל דכותלו גוהה מותר היינו אפילו בית חתנות מותר לבנות, והטעם בזה דאם ירדו גשמים שוב יהיו מותרים בכל הדברים המוזכרים במשנה הנ"ל, וכיון שהוא יושב ומצפה בכל יום ויום אולי עכשיו ירדו גשמים ויצטרך לבית חתנות, ע"כ שפיר איכא למיחש גם כאן דאם לא נתיר לו לבנות מימנע ולא סתר דחיישינן שמא ירדו גשמים ולא יהיה לו בית חתנות, וע"כ התירו לו לבנות ג"כ. או נאמר דאיירי שי"ל הפסד ממון בזה אם לא יבנהו עתה כי אח"כ יתייקר השער וכדומה...".

ומחדד הרב אביגדור: "ולפי זה חידש לנו ריב"ל שני דינים האחד מ"ש בתחילה דלא אסרו רק בנין של שמחה.. ואח"ז הוסיף דגם בבנין של שמחה מותר בכותל גוהה, ושמואל פליג אריב"ל במה שכתב בתחילת דבריו דדווקא בנין של שמחה וס"ל לשמואל דאפילו כותל דגני ביה אסור לבנות אם לא כותל גוהה... וע"כ השמיט הרא"ש דברי שמואל... כיון דבש"ס דילן לא הזכירו רק.. בנין של שמחה".

אולם על פירושו יש להעיר, הבית יוסף הביא את דברי הרא"ש והר"ן גם יחד - את דברי הר"ן כמרחיבים את המושג בנין של שמחה, ואת דברי הרא"ש כמתירים לבנות בנין של שמחה גוהה, ולא משמע כלל מדבריו, שהר"ן אינו מתיר זאת. וא"כ צריך ביאור אחר בדעת הר"ן. ונראה שהוא למד כך בדברי ריב"ל, ולא חש לשיטת שמואל המחמיר יותר. ולפי זה, גם הר"ן יודה שההיתר בגוהה קיים גם בבנין של שמחה.

שיטת המאירי

כותב המאירי (תענית י"ד, ב): "בנין ונטיעה שנאסרו במשנה לא נאסרו אלא בבנין של שמחה ונטיעה של שמחה כגון הבונה בית חתנות לבנו אבל שאר בנין כגון אם היה כותלו גוהה סותר

ג). אולם ראה ט"ז (תקנא ס"ק ב): "נ"ל אפי' אם הוא בענין שאין בו סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממון ג"כ מותר בזה לבנות וראייה מדכתב הטור וז"ל ואמר בירושלמי הדא דתימא בנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה ליפול מותר ובנין של שמחה היינו בונה בית חתנות לבנו כו' ולפ"ז הא דאמר אם היה כותלו גוהה מותר. אפי' בכותל של חתנות קאמר שמותר אם הוא גוהה וי"א כיון דגמרא דידן אוסר בנין סתם כל בנין קאמר כו' עכ"ל וקשה למה אמר ולפ"ז כו' הא ודאי גם לי"א מותר אם גוהה ויש סכנה יהיה מה שיהיה אין לך דבר שעומד מפני הסכנה ע"כ נראה דלא מיירי הטור כאן משום סכנה דאפי' באין סכנה כגון שעומדת הכותל בחצר ואפשר לסגור החצר ולא יכנוס אדם לשם אפ"ה מותר כיון דאין איסור בנין אלא בשל שמחה ובזה מותר אפי' בשל שמחה אבל לפי הי"א דאסור בכל בנין ממילא גם אם גוהה ליפול אסור כל שאין בו סכנה".

ובונה אותה וכן פירשו בתלמוד המערב". מדבריו נראה שכותל גוהה הוא לא היתר מיוחד, אלא דוגמא בעלמא לבנין שאינו של שמחה [זאת, על אף שפשטות לשון הירושלמי נשמעת יותר שמדובר בהיתר מיוחד. כ"כ צ"ב איך הבין את דברי שמואל - בכותלא דגניי, והאם התחשב בהם]. עוד עולה לכאורה מדבריו שבבנין של שמחה אין היתר מיוחד כאשר גוחה, אא"כ מדובר בסכנה, ואז אין צורך בהיתר מיוחד. מסקנה זאת מתבקשת, שכן קשה לראות איך כותל גוחה משמש גם כדוגמא וגם כהיתר מיוחד. לכן צ"ל שבבנין של שמחה אין סיבה להתיר גם אם הכותל נוטה ליפול, שכן סוף סוף מדובר בבנין של שמחה. נמצא שהמאירי מצד אחד דומה לרא"ש, שלא אסר אלא בנין של שמחה, אך הוא מחמיר ממנו, ואינו מתיר בזה אף בגוחה.

לפנינו אם כן עד כה, חמש [או שש] אפשרויות בהבנת גדר הדין. הבנה במספר ראשונים שמדובר במידת חסידות, מנהג, י"א בטור שכל בנייה נאסרה, דעת הרא"ש שרק בבנין של שמחה [והמאירי שמודה לו בגדר הכללי אך מחמיר מעט ממנו] ודעת הר"ן שכל בניה של הרווחה נאסרה.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם תעניות פ"ג ה"ח: "עברו אלו ולא נענו, ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה כגון ציור וכיור, ובנטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים". ומנין לרמב"ם גדר זה של ציור וכיור, הלוא בגמרא אמרו בית חתנות? מפרש המגיד משנה: "ובהלכות ירושלמי הדא דתימא בבנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו ע"כ. ומכאן למד רבינו דלאו חתנות ממש ולא דוקא אבורנקי ממש אלא כיוצא בהן דהיינו ציור וכיור ונטיעות העשויות להריח ולהתענג". הבית יוסף (או"ח סימן תקעה) כתב על דבריו: "ואיני יודע איך למד כן לא מהירושלמי ולא מגמרא דידן", ומיד אח"כ נכתב: "צריך להעביר הקולמוס על כל זה ולכתוב במקומו, וטעמו משום דבירושלמי לא קאמר זה הבונה בית חתנות לבנו אלא בנין של שמחה סתם, משמע דכשאמרו בגמרא דידן בית חתנות לאו דוקא דהוא הדין לכל דבר של שמחה". והלח"מ ביאר את דברי הרב המגיד באופן שונה: "וטעמא דאל"כ אמאי קאמר בירושלמי כותלו גוהה אפילו אין כותלו גוהה כיון דלא הוי של חתנות מותר דמשום הך טעמא מוקי לה הטור והרא"ש אביו ז"ל הך דכותלו גוהה דאיירי אפילו בבית חתנות. אבל רבינו ז"ל סבר דלהכי נקט כותלו גוהה לומר דכל דלא הוי דומיא דכותלו גוהה כיון שיש לו דירה לדור בו ועושה זאת להרוחה בעלמא אינו עושה אלא דבר שהוא מוכרח לו כגון אם נפל כותל ביתו או אם אין לו מקום לדור יעשה אבל מילתא דעביד להרוחה לא".

דרך אחרת, המיוסדת על דברי הרמב"ם עצמו, עולה מתוך דבריו בפירושו למשנה תענית פ"א מ"ז [מהדורת הרב קפאח]: "ובנין ונטיעה האסורין בתעניות אלו, הוא בנין של שמחה ונטיעה של שמחה, כגון הציורים והכיורים שעושין העשירים בבנינים, ונטיעת עצי בושם והגנות שעושין המלכים. אבל בנין לדירה ונטיעה לאכול פירותיה ולהתפרנס ממנה אינו אסור ואין מונעין אותו כלל". עפ"ז כתב בספר מרכבת המשנה (אלפנדרי): "ולי נראה דרבינו ז"ל לא למד כן מן הירושלמי אלא זה פי' בדברי הגמרא דמ"ש בית חתנות לבנו היינו שהיו עושין בית

חתן וכלה בכל מיני כיוור וציור כמו שעושים העשירים בכל בנין שלהם שמאריכים בבנינם ופותחין ומציירין ואבורקני של מלכים גם כן היינו פרדס של מיני בשמים כדי להריח בהם שכן דרך המלכים אבל שאר נטיעות ואילנות של פירות כדי לאכול מהם מותר זהו פי' רבינו ז"ל בדברי הגמרא וז"ל בפי' המשנה... הרי נראה שעל אבורנקי של מלכים שאמרו בגמ' מפרש הוא ז"ל שהוא נטיעה של בשמים וכן בבנין של חתנות מפרש ציור וכיור אבל שאר בנינים ושאור נטיעות מותר ודלא כדמשמע מהירושלמי דשאור בנינים מחדש אסור ואינו מותר כי אם כותלו גוהה שסותרו ובונהו כן נ"ל". כלומר, בית חתנות אינו דבר התלוי רק במטרה אלא אופיו מתבטא בעצם הבניה, כלומר, בעשיית קישוטים וכדומה, וזהו הבניין שנאסר. א"כ לפנינו אפשרות שישית בהבנת גדר הדין, והיא שכל בניה שניכר בה יופי מיוחד הקשור לשמחה, נאסרה.

דברי הרמב"ם על בניה אחרי החורבן ומשמעותם לעניננו

למדנו בב"ב ס, ע"ב ת"ר לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בו חול או תבן מותר ר"י אומר עירב בו חול הרי זה טרכסיד ואסור תבן מותר" ובעקבות כך כתב הרמב"ם תעניות פ"ה הי"ב: "משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד", וכ"פ השו"ע (או"ח תק"ס ס"א). לפי זה לכאורה אין לבנות בזמן הזה כלל בנין כזה, ואין שום חידוש מר"ח אב, ומה פשר האיסור המיוחד? תשובה לכך נוכל ללמוד מדברי מחצית השקל המבאר את המג"א. כתב המג"א שם סק"א: "מסוייד ומכוייר. הם מיני ציור ואפשר לומר שדרך העולם שטחין בטיט ואח"כ סדין בסיד והמלכים עושין הכל בסיד ואסור לעשות כן אפי' שייר אמה..." הסביר במחצית השקל, מה שכתב בתחילה המג"א: "מסוייד ומכוייר. הם מיני ציור. ר"ל הא דאמר מסויד אין פירושו דסד בסיד. דא"כ תיקשי דהא במסויד ומכוייר קתני דאין לו תקנה ואפי' שויר אמה ע"א לא מהני. ובסיפא קתני דמהני שויר אמה ע"א לכך כ' דגם מסויד ר"ל מין ציור לכך אין לו תקנה אבל כשהוא סד בסיד וליכא ציור מהני אמה ע"א. ולפי' זה צ"ל אפי' טח למטה בטיט כיון שסד ע"ג ויש עליו ציורים אסור". אחר כך מעלה המג"א אפשרות אחרת, הפותחת במילה ואפשר ומשמעותה: "ר"ל דלעולם מסויד הפי' כפשוטו דסד בסיד בלי ציור ואפי' ליכא תקנת' דמיירי שאין בו טיט כלל. ובסיפא דקתני טח בטיט למטה לכך מהני שויר". מעיר מחצה"ש: "ושני הפרושים כתב הרב"י לדעת הרמב"ם שהוא כלשון הש"ע. אבל בש"ע ע"כ עיקר כפי' השני. דלפי' א' היכי דאיכא ציור אין לו תקנה וע"כ אפי' איכא למטה טיט כנ"ל א"כ היכי כ' לעיל סי' תקנ"א סעיף ב' דמר"ח ממעטים בבנין של ציור וכיור הא אסור לבנותו כלל". ומדוע להבדיל בין הרמב"ם לשו"ע? מסביר המחצית השקל: "ודאי ברמב"ם א"ש דל' דלעיל סי' תקנ"א הוא לשון רמב"ם מ"מ הרמב"ם לא כ' כן לענין חדש אב כ"א בתענית שגוזרים על הגשמים" (ומיניה יליף הרב"י לר"ח אב) א"כ י"ל דמיירי בזמן הבית דהיה מותר לצייר ולכייר. אבל להרב"י ע"כ צ"ל העיקר כפירוש הב' וא"כ אי טיט למטה שרי ע"י שויר אמה ע"א

(ד). וכפי שהזכרנו לעיל יצר הדבר ריבוי דעות, ביחס לדעתו בבנייה מר"ח אב.

וא"ש האי דסי' תקנ"א" וכפי שכתב בקצרה הבאור הלכה בתקנ"א ד"ה "או בנין": "...ולהרמב"ם דסבירא ליה דאפילו ע"י שיוור אמה על אמה אסור לעולם לבנות בנין של ציור וכיור כמבואר שם בב"י צ"ל דהכא מר"ח אב ולהלן אסור אפילו אם ירצה לטוח תחתיו בטיח של טיט תחלה". עכ"פ שני הדינים - בניה אחרי ר"ח אב ובניה יפה אחרי החורבן, הם למעשה שני פרטים עם דמיון ביניהם, כיון ששניהם מבטאים את הצער על החורבן.

שיטת הבית יוסף ודבריו בשולחן ערוך

הטור, כמוזכר לעיל, הביא את שיטת הרא"ש ואת שיטת י"א האוסרת כל בניה. הבית יוסף, אחר שהביא את כמקור לטור את דברי הרא"ש, הוסיף: "והרמב"ם כתב בפרק ג' מהלכות תעניות (ה"ה) עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה כגון ציור וכיור ובנטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים וכן כתב הר"ן בסוף פרק קמא דתעניות (ה ריש ע"ב) וזה לשונו מדאמרינן בירושלמי הדא דתימא בבנין של שמחה אבל אם היה כתלו גוהה סותרו ובונה משמע דכי אמרינן איזהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו דלאו דוקא אלא הוא הדין לכל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרוחה בעלמא". ומשמע מדבריו שהוא זיהה את שיטת הר"ן עם הרמב"ם, כפי שפרש הלח"מ לעיל [ולא כמו שפירש הוא עצמו בסימן תקע"ה, וכבר העיר על כך הלח"מ]. עכ"פ מדבריו עולה שהוא הבין שלדעת הרמב"ם בית חתנות לאו דוקא, וכל בניה של הרוחה אסורה, למשל, ציור וכיור. אולם, לפי האמור בפהמ"ש נראה יותר שאין זו כוונת הרמב"ם, ולא נאסר לדעתו אלא בנין שניכר בו באופן מעשי עניין השמחה.

ולפי זה יש לעיין במה שפסק בשו"ע: "מר"ח עד התענית ממעטים במשא ובמתן ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור" מדבריו נראה שנקט כעיקר את שיטת הרמב"ם, ואף שבב"י השווה לו את דברי הר"ן, כאן לא כתב שכל בניה של הרוחה בכלל האיסור, וצ"ב האם הוא סבר שזה בכלל דבריו כגון וכו' כלומר שכל בנין של הרוחה דומה לאותן דוגמאות, או שלהלכה ראה כעיקר את דברי הרמב"ם, וכפי שפרשם. אבל לכאורה לפי מש"כ בפהמ"ש יש מקום לומר שהרמב"ם לא יאסור בניית בית חתנות הנראה לכל דבר כבית רגיל.

והנה, בבאור הגר"א כתב: "או בנין כו' או מיני הדס כו'. כ"כ הרמב"ם ופי' דמ"ש בית חתנות לאו משום חתנות אלא שדרך לצייר אותו וכן אבורנקי משום שנוטעין אותו של הדס ומיני אהלים וכו' הר"ן מדקאמר בירושלמי אבל אם היה כותלו כו' משמע דל"ד של שמחה אלא כל שלנוי אסור". ועמד על העולה מפרוש המשניות אף שלא הזכירו, ועם זה ראה את דברי הר"ן כעולים בקנה אחד עם דרך זו. אמנם, יש לשים לב שהוא ציטט אותם מעט אחרת מהכתוב בר"ן. בעוד שהר"ן כתב "הוא הדין לכל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרוחה בעלמא", הסתפק הגר"א במילה נוי שאותה אפשר לדמות במידת מה ל"ציור וכיור". האם התכוון בכך להשמיט את דין בניה להרוחה? צ"ב. ושמא י"ל באופן אחר, שאמנם גם הרוחה

אסורה, אך יאמר הגר"א שמה שנאסר לדעת הר"ן הוא כאשר ניכר בבניה שמדובר בהרווחה ולא נסתפק במטרה בעלמא, וצ"ב.

המגן אברהם בסק"ז כתב: "כתב הב"י בשם הר"ן דכל בנין שא"צ לו רק להרווחה בעלמא אסור" משמע שנקט שאין הפרש בין השיטות, כעולה מהבית יוסף ומהגר"א, אף שבשו"ע לא רמז לכך, וכ"כ המשנה ברורה סקי"ב: "ובבנין של שמחה - וה"ה כל בנין שא"צ לו לדירתו ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור".

מה כלול באיסור בנין של ציור וכיור

השו"ע כתב "בנין של ציור וכיור", הלשון יכולה להתפרש כעוסקת בבניית בנין שיש בו ציור וכיור, אבל ציור וכיור עצמם אינם אסורים, אולם מדבריהם של מספר פוסקים נראה אחרת. כתב בשו"ת אור לציון (חלק ג - הערות פרק כו): "...וכתב שם בב"י בשם הר"ן, שכל בנין שאינו צריך ואינו נעשה אלא לנוי והרווחה בעלמא, נחשב בנין של שמחה. ועל כן אין לצבוע את הדירה בציורים מראש חודש אב, אף אם עושה כן עם גלגל המיוחד לכך. וכן קבלנים לא יעשו גימור של צביעה בימים אלו. אבל בבניה עד שלב הגימור רשאים". אולם, הוא סייג: "ודוקא ציור וכיור בבנין אסור, אבל צייר שמלאכתו לצייר ציורים, רשאי לצייר אף בימים אלו. וכן הנגרים מותרים לעבוד עבודה שאינה בבנין. ואף להתקין את עבודתם, ולחברם בבית, וכגון ארונות מטבח. (וראה בבא"ח שם לענין מלאכת הנגרים)". ובמקור אליו הפנה כתב הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת דברים): "...והא דאסרו בציור וכיור היינו בין בציור וכיור שעושים בבנין, בין מה שעושים בעצים במלאכת הנגרים". ולא הבנת, אם מדובר בעצים המחוברים לבנין או שמא גם הריטים סתם, שגם הם לדעתו בכלל בנין של ציור וכיור.

בעוד האור לציון דיבר על צביעה בציורים, הרי שמספר פוסקים כתבו כן לגבי כל סיווד וצביעה. כ"כ (בקובץ מבית לוי י"ג עמוד כ"ג) בשם הגר"ש וואזנר: "אין לסייד ולצבוע את הדירה. ואם נתקלקל הסיווד מחמת רטיבות וכדומה מותר לסייד אף בשבוע שחל בו ט"ב כיון שאינו להרווחה". ואפשר שצביעה שלא עקב רטיבות היא בגדר בנין להרווחה ולא בגדר ציור וכיור, ולכן כאשר צובעים מחמת רטיבות מותר הדבר. אם הדבר נאסר מדין ציור וכיור, יש לדון האם שינוי המטרה אכן יתיר זאת, שכן לדברי ביאור הגר"א "מ"ש בית חתנות לאו משום חתנות, אלא שדרך לצייר אותו". עולה שלא הכוונה עיקר. גם בשם הגרשז"א (בספר ובעלהו לא יבול א, קצ"ה א) נמסר שאין לצבוע, וכ"כ הרב קרפ (הלכות בין המצרים עמוד לט): "אסור... לסוד ולצבוע את ביתו", וכן כתב בעל אבני ישפה (מוריה אב תשס"ז עמוד צט). הרב קרפ שם הוסיף שאסור גם: "לשים טפטים וכדומה", בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ג סימן פב) כתב: "ולענין לגמור הדבקה הנייר על הכותלים אף שאין בזה איסור ברור אף בשבוע שחל ט' באב בתוכה מ"מ יש להחמיר שיגמרו קודם שבת חזון ולא יעשו בשבוע שחל ט' באב בתוכה".

נפ"מ בענין בניה להרווחה

ויש לדון במקרה שבו יהודי הכין משטח בחצר ביתו לקראת יציאת בטון, והתלבט האם הוא יכול לעשות זאת בתשעת הימים. כל עוד הוא לא שם את הבטון היו שם ברזלים שמנעו מילדיו הקטנים לצאת לשחק שם, והדבר הקשה על החיים בבית בימי החופש מהלימודים. האם זו הרווחה? נראה שלא, ועדיין צ"ב.

בנין של מצווה

כתב הר"ן על הרי"ף (סוף פרק ראשון של תענית): "וכתב רבינו האי גאון מדקא משוינן בנין נטיעות ארוסין ונשואין למשא ומתן מה משא ומתן רשות אסור והוא של שמחה אף בנין ונטיעת ארוסין ונשואין רשות אסור בשל שמחה אבל מי שאין לו בית חתנות כלל ואין לו אישה ובנים הא ודאי של מצוה היא ואף על פי שהוא שמחה מותר". הבית יוסף (אורח חיים סימן תקנא) העיר: "ואף על פי שהיה אפשר דרב האי לא אמר אלא בעברו תעניות ציבור ולא נענו אבל מראש חדש עד תשעה באב חמיר ואף על פי שאין לו אשה ובנים אסור". ומדוע להבדיל בין שני העניינים? שתי אפשרויות בדבר: "אי משום דהאי זימנא חמיר טפי אבלותא דידיה ואי משום דזמן קצר הוא ולא דמי לעברו תעניות ציבור ולא נענו דהוי זמן ארוך טובא" [שתי האפשרויות נוגעות בנקודה עקרונית אודות חומרת דיני אבלות ישנה]. וממשך הב"י: "מכל מקום התוספות פרק קמא דמגילה (ה: ד"ה ממעטין רוצה) כתבו על עברו תעניות ציבור דחמירי מתשעה באב שמארסין בו". וממילא, אין מקום לומר שהדבר יאסר דווקא באב¹, והרמ"א פסק כר"ן בסעיף ב'. בספר מגילת ספר (או"ח סימן ע"ג) דן הרב איזנטל בענין שיפוץ אולם שמחות של קהילה העובר שיפוץ ונצרך לשמחות שאחרי ת"ב. הוא הראה שההיתר של מצוה הוא רק כשאין אפשרות לעשות זאת אח"כ (ראה מחצית השקל תקנ"א על המג"א בסק"ז) וכתב שאם אין שהות, אכן הדבר מותר.

ועוד יש לדון בגדר ההיתר, האם צורך המצווה גובר על הצורך לנהוג מנהגי צער, או שמא כאשר מדובר בצורך מצווה אין הדבר נחשב בנין של שמחה. והנה ראינו שיש אוסרים כל בנין, ולדידם האפשרות השניה אינה נכונה. א"כ יש לעיין האם דעת רב האי גאון היא שכל בניה אסורה וצורך המצווה דוחה זאת, או שמא דעתו היא שרק בנין של שמחה אסור ואז שתי האפשרויות קיימות². הגרי"ד סולובייצ'יק (שיעורי הרב על תשעה באב סימן ד) ר"ל שההיתר אינו

ה). לעצם הדין מה חמור יותר, כתב לחם משנה (תעניות פ"ג ה"ח): "וכ"נ דברי רבינו ז"ל שכתב אא"כ לא קיים פ"ו משמע דאי לאו אסור ובתשעה באב תניא בההיא ברייתא דהחולץ שהבאתי שמארסין וכ"כ הטור ז"ל בסימן תקנ"א וכ"כ רבינו ז"ל בפ' עשירי מהל' אישות מותר לארס בכל יום חול אפילו בט' באב וכו'" אולם אח"כ הקשה: "וא"כ ק"ק על ה"ה ז"ל שכתב לעיל בראש פרק זה דברי הרמב"ן ז"ל נראין עיקר לא יהו אלו חמורים מט' באב שיתבאר בפרק חמישי שאין לו תוספת ע"כ. משמע דאין ראוי להיות חמורים יותר מתשעה באב וכאן נראה דחמורין יותר כדכתיבנא. ואם כן נתבטל ק"ו דידיה וצ"ע". לענייננו, לכאורה לדברי הרב המגיד תחזור השאלה האם רב האי דיבר גם על תשעת הימים והתיר בהם בניה של מצוה.

ו). עכ"פ ברור שייך למשל בדעת המאירי, שכתב שרק בנין של שמחה נאסר והביא את דברי רב האי בתענית י"ד ע"ב וז"ל: "גאוני ספרד כתבו שאף אלו לא נאסרו אלא שאין בהם צד מצוה אבל אם לא היה לו בית חתנות ורוצה לישא אשה מותר לבנות לו בית חתנות וכן ארוסים ונשואים מותרים למי שאין לו אשה או בנים".

משום דחייה "אלא מפני שעשייה לצורך מצווה אינה בכלל האיסור כל עיקר, שעיקר הגדרת האיסור הוא בנין של שמחה והיינו כשעושהו לשם שמחה בעלמא, אבל כשעושהו לשם מצווה שוב לא חשיב בנין של שמחה". יש להעיר, שאם נבאר ברמב"ם שהדבר הקובע הוא צורת הבניה ולא המטרה, כפי שהדגיש הגר"א כדלעיל, יש לדון האם שייכת סיבת היתר כזו, שכן סוף סוף מדובר בבנין מצויר, וע"כ י"ל שמדובר בדחייה.

האם השו"ע מתיר במקום מצווה

כתב בכף החיים סקל"ג: "אפשר דהשו"ע לא ס"ל הכי מדלא העתיק זה בשו"ע. וכן משמע מדברי העולת שבת אות א, וכ"כ השולחן גבוה אות ט על דברי הגה. שמסתמיות הפוסקים לא משמע הכי אלא כל דבר שיש בו שמחה אפילו אם הוא לצורך מצוה אסור והכי מסתבר יעו"ש". בספר מגילת ספר הנ"ל תמה על דבריו, שהרי ההיתר לצורך מצוה הוא היתר ברור ומוסכם ועובר כחוט השני בכל הנוהגים מר"ח וגם בדינים הנוהגים בשבוע שחל: "א. עיין בסעיף ט"ז לגבי המנהג שלא לרחוץ מר"ח הנוהגים כן רק בשבוע שחל בו ת"ב וכתב הרמ"א לצורך מצוה שרי ולכן נדה רוחצת אפילו בחמין וטובלת, ב. לגבי המנהג שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מר"ח ויש נוהגים כן רק בשבוע שחל בו ת"ב כתב השו"ע י' דיין של הבדלה וברכת המזון מותר לשתות וגם הרמ"א שכתב דנותנים לתינוק היינו בדאפשר אבל כשאין מותר לשתות בעצמו. ג. וגם התירו בסעודת מצוה בשר ולשתות יין כל השייכים לסעודה ואפילו שחל בו ת"ב מותר למנין מצומצם מלבד הפסולי עדות בדינים המוזכרים לעיל שאסורים רק ממנהגא". והוסיף שגם בדינים האסורים מדינא דגמ' הקלו בזה למצוה, למשל כיבוס ותספורת שאסורים בשבוע שחל מדינא: "ומ"מ במשנה שם דבחמישי מותרין מפני כבוד השבת, שאם חל ת"ב ביום שיש מותר לכבס בחמישי כבוד השבת. וכן הוא להלכה בסי' תקנ"א סעיף ד'. ... והרמ"א בסעיף ג' כתב שלאשה הלוכשת מותר לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה דלצורך שרי, גם מבואר מדברי הרמ"א שם דלכבוד שבת לכבס וללבוש מכובסים אלא שבמ"ב שם בס"ק הביא מהד"מ שלענין כיבוס נהגו בזה איסור שלא אף לכבוד שבת אבל אם אין לו כותנת לשבת יש להקל ולכבס".^ז וסיים: "וא"כ צ"ב מה שכתב הכה"ח והביא כן בשם כמה פוסקים שהשו"ע חולק על הרמ"א וסובר שאין להתיר בנין ונטיעה של שמחה אף במקום מצווה, ומאי שנא מכיבוס שמותר לצורך שבת", והסביר בסוף הדברים: "וצריך לומר דבענינים של שמחה בעצם יש להחמיר יותר וזה נאסר אף במקום מצוה ולא הקלו אלא בכיבוס וכיו"ב שאין בזה משום אלא היסח הדעת מהאבלות ובזה התירו, וכן משמע מלשון הכה"ח דיש להחמיר בזה הואיל והוא ענין של שמחה".

ז. ולפי זה ר"ל שלא שייך היתר בנישואין, כי בהם השמחה היא חלק מעיקר מצוות הנישואין, אולם כבר רמזו בהערות שם שבמקור הדין ברב האי הושוו שני הדברים, וממילא לכאורה אין לומר כחילוק הנ"ל [א"כ נאמר ששמחת חתן וכלה אינה חלק ממצוות הנישואין].

ח. והוסיף: "ויתירה מזאת מצינו בתוס' תענית ל' ע"א דבת"ב שחל בחמישי בשבת מותר לספר ולכבס מחצות ואילך כבוד השבת דאין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת, אלא שהב"י בסימן תקנ"א תמה על דברי התוס' והוכיח מהגמרא תענית כ"ט ע"ב שאין להתיר בת"ב עצמו בכל גווני, אבל קודם ת"ב הדבר ברור דלצורך מצווה מותר".